कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश

कमला थपलिया

परीक्षा क्रमाङ्क : २०४०००५(२०७५)

त्रि.वि दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-२०४-००३१-२०११

नेपाली शिक्षामा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि प्रस्तुत शोध प्रस्ताव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

कनकाई नगरपालिका, झापा

सन् २०१८ (वि.स २०७५)

निर्देशकको सिफारिस पत्र

नेपाली भाषा शिक्षाविभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांश प्रयोजनका लागि प्रस्तुत कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी कमला थपलियाले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले निकै परिश्रम तथा मेहेनतका साथ गर्नुभएको प्रस्तुत अध्ययन सन्तोषजनक भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

२५ जनवरी २०१९

शोधनिर्देशक

....

(उपप्रा. सेरबहादुर बानियाँ)

श्री कनकाई बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

कनकाई नगरपालिका ३, झापा ।

प्रतिवद्धता पत्र

प्रस्तुत **कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित नमुना शब्दकोश** शीर्षकको शोधपत्र मैले सम्बन्धित विषयको गहन अध्यन गरी तयार पारेकी हुँ । यसमा भएका सबै तथ्यहरु प्रमणिक हुन् । यसमा मेरो मौलिक प्रस्तुति छ । अन्यथा भएमा म कानुन अनुसार दण्डित हुन तयार छु ।

शोधार्थी

कमला थपलिया

कृतज्ञता ज्ञापन

कक्षा दशको नेपाली किताबमा आधारित नमुना शब्दकोश शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त श्री कनकाई बहुमुखी क्याम्पस (कनकाई नगरपालिका झापा)को शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

शब्दकोश निर्माणको कार्य आफैमा बोझिलो कार्य हो । नेपाली भाषामा शोध कार्य र साथै शैक्षणिक प्रयोजनका लागि कोश निमार्ण गर्ने कार्य हुन थालेको लामो समय भएको छैन । नेपाली वर्णविन्यासको प्रयोगमा विविध विवाद आइरहन्छन् र वर्णविन्यास प्रयोगमा पनि एकरुपता नभएको यस परिस्थितिमा तहगत रुपमा नमूना कोश निमार्ण गर्ने आँट, आवश्यक सामग्रीसङ्कलनमा कुशल निर्देशन दिएर आफ्नो अमुल्य समय दिनुभएकोमा मेरा आदरणीय गुरु एवम् कुशल निर्देशक श्री सेरबहादुर बानियाँ प्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी मेरो यस शीर्षकको शोधपत्रको प्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधलेखनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्ने नेपाली शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु श्री विष्णु प्रसाद कोइराला र स्नात्तकोत्तर कार्यक्रम, बहुमुखी क्याम्पसका नेपाली शिक्षा विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुवर्गमा पनि म आभार प्रकट गर्दछु ।

सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुर्‍याई यस शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार गर्न घचघच्याइरहनुहुने कनकाई बहुमुखी क्याम्पसका आदरणीय गूरुहरु तथा सम्पूर्ण क्याम्पस परिवारमा म धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन र यसको कम्प्युटर प्रिन्ट, डिजाइनङका लागि अनवरत लागि पर्ने मेरा श्रीमान् श्री लोकेन्द्र राज दाहाललाई पनि हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । साथै यस कार्यलाई गन्तव्यमा पुर्‍याउन सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण आफन्तहरू, विद्यालय तहदेखि हालसम्म अध्यापन गर्ने मेरा सम्पूर्ण गुरुजनहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।श्री भगवती आधारभूत विद्यालय परिवार प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकर्ता

कमला थपलिया

शोधसार

प्रस्तुत कक्षा दशको नेपाली किताबमा आधारित नमुना शब्दकोश नामक शोधको प्रमुख उद्देश्य कक्षा दशका बालबालिकाको स्तर सुहाँउदो नमुना कोशको निमार्ण गर्नु रहेको छ ।

पाँच अध्यायमा विभाजित प्रस्तुत शोधकको अध्यायमा एकमा परिचय, अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्याय तिनमा अनुसन्धान विधि, चार अध्यायमा कक्षा दशको नेपाली किताबमा आधारित नमूना कोशको प्रस्तुति र पाँच अध्यायमा निष्कर्ष र सुझाव रहेको छ । अध्ययनको मूल भाग वा चार अध्यायमा कक्षा दशको नेपाली किताबमा रहेका सोह्रओटा पाठमा प्रयुक्त सातसय कठिन शब्दहरुलाई पाठगत रुपमा वर्णानुक्रममा राखी तिनको स्रोत, व्युत्पत्ति, शब्दवर्ग र अर्थ समावेश गरिएको छ ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषाका साथै शिक्षा, सञ्चार, स्वास्थ्य र प्रकाशन तथा प्रसारणको प्रमुख र प्रभावकारी माध्यम भाषा हो । भाषाको मानकीकरण र स्तरीकरणका लागि गरिएका विविध प्रयास मध्ये एक मह्त्वपूर्ण प्रयास हो । भाषाको विकास र मानक रुपसगँ सबैलाई परिचत गराउन नमूना शब्दकोश निमार्ण कार्य सारपूर्ण छ ।

विविध विषय र क्षेत्रसँग सम्बन्धित कोश निर्माण कार्य धेरै भइसक्दा पनि तहगत र कक्षागत रुपमा विद्यार्थीको स्तर र आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर कोश निर्माण नगरिएको अवस्थामा यस शोधकार्यमा कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित रहेर सम्बन्धित तहका विद्यार्थीको स्तर र आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर नमूना कोशको निमार्णको प्रयास गरिएको छ । यस कोशको प्रयोगले सम्बन्धित तहमा अध्ययन अध्यापन गर्ने सबै पक्षमा लाभ हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

नेपाली भाषा प्रयोगमा आएको खिचडी प्रवृतिलाई निरुत्साहित पार्न, सही, शुद्ध र मानक रुपको भाषाको प्रयोगमा सक्षम बनाउन शब्दकोश अति आवश्यक छ। विद्यालय तहबाट नै विद्यार्थीमा शब्दकोश प्रयोग क्षमता बढाएर सही र मानक भाषा प्रयोगमा सक्षम बनाउन जरुरी छ । यस लक्ष्यमा सफलता प्राप्त गर्नका लागि विद्यार्थीमा शब्दकोश प्रयोगमा अग्रसर र प्रोत्साहन गराउनु पर्नेमा हालसम्म कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आधारित भएर कोश निर्माण भएको पाइदैंन् भने विविध अध्ययन अनुसन्धान र शोधकार्यको उद्देश्य पूर्तिका लागि भने हुने

गरेको छ। विद्यालय स्तरमा तहगत र कक्षागत रुपमा कोश निमार्ण गर्नु आजको आवश्यकता भएको छ । यसरी हेर्दा कक्षा दशको नेपाली किताबमा आधारित शब्दकोशहरु निमार्ण गर्न सकिन्छ ।

विद्यालय तहमा तहगत वा विषयगत शब्दकोश निमार्ण गर्दा शिक्षणसिकाइ कियाकलापमा उपयोगी हुने देखिन्छ । यसले भाषाको मानक प्रयोगमा सक्षम बनाउन, कठिन शब्दको अर्थ, स्रोत, व्युत्पत्ति आदि पत्ता लगाउन, वाक्यमा प्रयोग गर्न सहयोग गर्छ ।

विषय सूची

विषय वस्तु	पेज नं.
अध्याय एक : परिचय	१
विषय प्रवेश	१
समस्याकथन	२
अध्ययनको उद्धेश्य	३
अध्ययनको औचित्य	३
अध्ययनको सीमाङ्कन	४
शोधको रुपरेखा	५
अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सौद्धान्तिक अवधारणा	६
पूर्वकार्यको समीक्षा	६
पूर्वकार्यको उपयोगिता	९
सैद्धान्तिक अवधारणा	१०
कोश सम्पादन प्रक्रिया	१५
शब्दकोशको स्वरुप	२४
अध्याय तिन : अनुसन्धान विधि	२८
अनुसन्धान ढाँचा	२८
जनसङ्ख्या तथा नमूना छनोट विधि	२८
तथ्याङ्कका स्रोतहरु	२९
तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	२९
तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	३०

अध्याय चार : कोशको प्रस्तुति ३१

कक्षा दशको नेपाली किताबमा आधारित नमूना शब्दकोशको प्रस्तुति ३१

अध्याय पाँच : सांराश, निष्कर्ष तथा सुभाव ९०

सन्दर्भ सूची

परिशिष्ट

संक्षेप सूची

अ.	: अरबी
अ. क्रि.	: अकर्मक क्रिया
अङ्.	: अङ्ग्रेजी
अनु	: अनुकरणात्मक शब्द
अव्य.	: अव्यय
उखा.	: उखान
क्रि.	: क्रिया
क्रि. यो.	: क्रियायोगी
क्रि.वि.	: क्रिया विशेषण
चि.	: चिनिया
डा.	: डाक्टर
ति.	: तिर्यक्
तु.	: तुर्की
तुल	: तुलनीय
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द.नं.	: दर्ता नम्बर
द्वि.	: द्वित्व
ना.	: नाम
ना.यो.	: नामयोगी
निपा	: निपात

नेवा.	: नेवारी
पं.	: पण्डित
पु.	: पुरुष
प्रे.क्रि.	: प्रेरणार्थक क्रिया
फा.	: फारसी
ला.	: लाक्षणिक
बहु.	: बहुवचन
बा.बो.	: बालबोली
लघु.	: लघुतावाची
वि.	: विशेषण
विप.	: विपरीतार्थी
वि.बो.	: विस्मयादिबोधक
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
सं.	: संस्कृत
संयो.	: संयोजक
स.क्रि.	: सकर्मक क्रिया
सम्पा.	: सम्पादक
सर्व.	: सर्वनाम
स्त्री.	: स्त्रीलिङ्ग ।

बिराम तथा सङ्केत चिह्न सूची

चिह्न	चिह्नको नाम
/	विभाजक, विकल्प जनाउने
-	योजक चिह्न/निर्देशक चिह्न
.	सङ्क्षेप चिह्न
+	संयोजक/जोड
/ /	उच्चारित रुप
>	अगिल्लोबाट व्युत्पादन
<	पछिल्लोबाट व्युत्पादन
()	विवृति/ रुपायन/ स्पष्टीकरण
[ ]	व्युत्पादित/ व्युत्पादन
……	खाली
।	पूर्णबिराम
?	प्रश्नबिराम
;	अर्धबिराम
,	अल्पबिराम
‘ ’	एकोहोरो उद्धरण
” ”	दोहोरो उद्धरण्न
!	उद्गार/ विस्मयादिबोधक